

бути повністю підпорядкованими логіці капіталістичного виробництва, бо вони надлишкові. Індивіди, що складають маси, самі обирають собі напрямок руху, ніхто окрім них не визначає місце їх перебування. У сучасних умовах маси за допомогою міграції / циркуляції винайшли спосіб заново конституювати себе у якості суб'єкта дії. «Маси здобувають владу для утвердження своєї автономії, рухаючись і виражаючи себе через механізм повернення собі простору, його широкого освоєння і утвердження свободи переміщення» [5, с. 367]. Для цього їм не треба було шукати поза межами своєї власної історії й виробничої сили необхідні засоби для того, щоб стати політичним суб'єктом.

М. Негрі й А. Хардт вказують, що дії мас набувають політичного характеру, коли піднімаються питання про руйнування бар'єрів і розділових ліній, які нав'язуються новій робітничій силі; коли мова йде про засвоєння досвіду опору, щоб потім спрямувати його проти мозкових центрів світового панування. Вони розуміють, що сформульоване у такій формі завдання є дуже абстрактним, тому намагаються виразити його у формі специфічних і конкретних практик, щоб надати життєздатності цьому політичному проекту. Насамперед, – це вимога *глобального громадянства*, тобто вимога повноти усіх громадянських прав у країні, де мігранти живуть і працюють. «По суті ця політична вимога виражає у постсучасну епоху основоположний конституційний принцип сучасності, який зв'язує воедино право на працю та наділяє правом громадян, що беруть участь у створенні капіталу» [5, с. 365]. Ця вимога покладе край перетворенню робітників розвинених країн заходу, які є найбагатшими серед усіх трудящих, що знала історія, в експлуататорів праці емігрантів.

Отже, теорія гібридизації розкриває важливі чинники соціальних змін. Структурна гібридизація, що пов'язана з виникненням нових практик соціальної співпраці та змагання, і культурна гібридизація, яка означає нові транслोकальні форми культурного вираження, взаємопов'язані між

собою, оскільки нові форми співпраці з необхідністю викликають нові культурні системи образів. Ця теорія дозволяє значною мірою заявляти про глобальне людське становище нерівності, бо гібридизаційний підхід, за твердженням Я. Пітерзе, звільняє рефлексію й участь від «пут» кордонів націй, спільноти, етнічності або класу. Зазначені соціальні утворення розпадаються на фрагменти як тільки приходять у рух «калейдоскоп людського досвіду». Міграційні потоки виступають новим світовим актором, що приводить цей калейдоскоп у рух, сприяючи як структурній, так і культурній гібридизації.

Окрім того, боротьба мігрантів за свої права є частиною боротьби за права людини та емансипацію від приписаних статусів. Вона є частиною спільної боротьби, яка проводиться й іншими агентами, такими як профспілки, робітничі партії, соціальні рухи проти «справжніх, реальних прискорювачів глобалізації» – фінансових, торгових та промислових корпорацій тощо. Теорія гібридизації стала протиотрутою від есенціалістичного розуміння ідентичності та етнічності, яке на сьогодні набуває поширення у масовій свідомості. Альтернативу їй складають, наприклад, есенціалісти-ісламісти та крайні праві, що активізувалися останнім часом у всьому світі та своїми діями відвертають увагу від справжніх винуватців глобальних проблем.

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.
2. Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 400 с.
3. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, общество и культура. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Polit/kastel/index.php>.
4. Мартен Д. Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / Д. Мартен, Ж.-Л. Мецжер, Ф. П'єр; Пер. з фр. С. Марічева. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2005. – 302 с.
5. Хардт М. Імперія / М. Хардт, А. Негрі / Пер. с англ., под ред. Г. В. Каменской, М. С. Фетисова. – М.: Праксис, 2004. – 440 с.
6. Шерстобоев В. В. Появление новых субъектов исторического процесса. «Clash of civilizations» VS. «Drang nach westen» / В. В. Шерстобоев // Від конфлікту до порозуміння: теорія і практика громадянського суспільства: Матеріали МНПК (31 травня – 2 червня). – Львів: Вид-во ЦНТІ, 2007. – С. 229–235.

Ігор Марков

Сучасні міграції у соціодинаміці глобалізованого суспільства: теоретичні аспекти проблеми

У статті досліджуються особливості формування соціальних ідентичностей глобалізованого суспільства, що виявляють себе, зокрема, на прикладі сучасної української економічної міграції. Значна частина матеріалу присвячена визначенню ключових категорій і понять, що пояснюють зміну способу соціального самовизначення людини в умовах глобалізації.

In the article peculiarities of forming of social identities in the globalized society are investigated, which are revealing, in particular, on the example of modern Ukrainian economic migration. A considerable part of the material is dedicated to definition of key categories and concepts explaining changing of method of social self-determination of a human under the conditions of globalization.

Результати проведеного нами комплексного дослідження сучасної трудової міграції з України до країн ЄС та Російської Федерації підтвердили, що новітня міграція є для нас живим, доступним для вивчення прикладом формування соціального самовизначення людини в умовах глобалізації, «українським вікном» у дослідження соціальних ідентичностей глобалізованого суспільства [1]. Мета цієї статті полягає у спробі показати, яким чином його риси виявляють себе через український міграційний процес.

Дослідники з різних країн відзначають віддаленість національних груп сучасних іммігрантів від «своїх» традиційних діаспор у приймаючих країнах [8]. Стосується вона і так званої «четвертої хвилі» української міграції. Існують очевидні причини зазначеної віддаленості між «старими»

і «новими» іммігрантами, що походять з однієї країни. До прикладу, якщо перші, часто уже в кількох поколіннях, належать до «світу співбуття» приймаючої країни, і, плекаючи етнокультурні традиції історичної батьківщини, є частиною інституційно-правових відносин (що включають громадянство чи інший статус постійного проживання, працю, соціальне забезпечення і т. д.) і культури своєї нової країни, то другі здебільшого є нелегалами, мають у ній дуже конкретну, інституційно локалізовану ціль (заробити гроші) і зберігають приналежність до суспільного «материка» свого походження.

Проте сучасна трудова міграція є соціальним явищем не тільки іншого часу, але й іншого змісту. Фундаментальна історична відмінність нинішнього українського заробітчання від міграцій попередніх епох полягає у зміні простору

соціального самовизначення сучасного мігранта. Попри зовнішню схожість причин масових економічних міграцій, скажімо, із західноукраїнських земель, на початку XX і XXI століть: аграрне перенаселення і брак робочих місць через слабкий розвиток промисловості – тоді, низький рівень прибутків (передусім, оплати праці) і безробіття, (найбільше, приховане) через відсутність інвестицій у модернізацію інфраструктури – тепер [5, с. 33], зазначимо дві ключові риси, що відрізняють сучасний міграційний рух від тодішнього. Це – зменшення прив'язаності мігранта до територіально локалізованого соціокультурного середовища походження і скорочення/усунення часових і соціокультурних відстаней завдяки розвитку комунікативних технологій і переходу до глобалізації.

Міграція початку XX ст. була, як правило, переміщенням з «батьківщини» (територіально визначеної спільноти проживання упродовж багатьох поколінь) у країну поселення (тобто, імовірно, місце наступного проживання даним і майбутніми поколіннями). Мігранти долали великі фізичні і соціокультурні відстані. Часто це означало перехід із одного історичного часу в інший: усе подальше спілкування мігранта було *синхронізацією* із приймаючим середовищем, і, навпаки, *діахронізацією* із середовищем походження. І це відбувалося не тільки «по горизонталі» відмінностей внутрішнього буття обох соціокультурних середовищ, а й «по вертикалі» самого комунікування іммігранта з близькими на батьківщині: листи між ними «писалися», «читалися», а потім «відписувалися» у різний час для обох сторін і змісту самих листів; через те вони майже не мали значення для поточного спілкування*.

Визначальність «усталеного», «традиційного» для даної території соціокультурного середовища у формуванні ідентичностей проявлялася не тільки в тому, що мігрант початку XX ст. «переїжджав» із одного соціокультурного середовища – в інше, із одного «простору співбуття» (яким могли бути рідне село, місто і довколишні поселення, «своя країна», або інакше, своя територіальна спільнота) – в «інший», а й переносив «середовище походження» у нові місця поселення. Його основою була родина і «світ родини», у межах якого формувалися майнові відносини, економічні, соціальні, духовні потреби та відповідні типи активності. Трудові мігранти попередніх епох або виїжджали (переважно, назавжди) разом з родинами, чи створювали родини, як правило, зі своїми співвітчизниками на еміграції, таким чином переносили на нові землі усталений уклад попереднього життя, або (рідше і пізніше) подавалися на тимчасові заробітки, повертаючись до родин на батьківщину. З цим пов'язане також закладення іммігрантами донині діючих у країнах нового поселення інститутів, об'єднаних спільним поняттям «діаспора».

На трансформацію «світу родини», що лежить в основі «прив'язаності» людини до територіального соціокультурного середовища, вказує новітній феномен масової жіночої еміграції з України. Заробітчанські подорожі жінок до Греції та Італії на початку 90-х рр. фактично започаткували новітню українську міграцію. Жіноча міграція переважно поєднує у собі як прив'язаність до домівки й родини на батьківщині, так і готовність до зміни обставин та середовища у зв'язку з появою нових цілей. Це включає також можливість швидкої інтеграції в суспільства перебування. Родина залишається основою життєдіяльності жінки, але у соціальному

розумінні відбувається перехід від «родини-світу жінки» до родини як доцільності самореалізації жінки у ширшому світі її самоозначення, що передбачає перебування у вимірі «співвіднесення з родиною».

Попри те, що забезпечення матеріальних потреб сім'ї залишається важливим мотивом сучасної трудової міграції загалом, в основі прийняття потенційними мігрантами рішень про те, їхати чи не їхати на заробітки за кордон, лежить їхній персональний вибір. Акцентування мігрантами (які були респондентами поглиблених інтерв'ю у межах нашого дослідження) процесів української трудової міграції в ЄС на низькому рівні прибутків (а не, скажімо, на безробітті), вказує на те, що виїзд насправді був *однією з альтернатив соціального вибору у межах «простору співбуття» потенційного мігранта*.

«Скорочення» і усунення часових та історичних відстаней, зменшення впливу державно-політичних і соціокультурних кордонів, зростання соціальної мобільності реального і потенційного мігранта в умовах переходу до глобалізації пов'язані зі зміною *способу («механізму») соціального самовизначення* людини. Досі ключовим для нього було віднесення до територіального соціокультурного середовища (і тим самим «усталеного», «традиційного» – попри революційне прискорення його змін під впливом стрибкоподібного зростання й розширення соціальних активностей у різних сферах упродовж попередніх двох століть) співбуття. Тим самим воно відбувалося через віднесення до (спільного) *минулого*. Вихід зі «світу родини» і зменшення залежності від територіального соціокультурного середовища походження означає, що принцип віднесення до «спільного минулого» зміщується в бік «моє тут і тепер» – ключового значення *артикуляції поточних відносин в основі формування простору самовизначення людини*.

Ми називаємо його простором соціальних співвідношень. Із переходом до глобалізації світ уперше постає перед людиною не у вигляді *палітри* культурно-історичних *укладів*, і, як наслідок, неминучості підпорядкування її власного життя умовам одного з них (як наперед визначеного середовища співбуття), – а в динаміці співбуття, і в цьому сенсі – у вигляді перманентно змінюваних і нереалізовуваних *полів альтернатив* соціального самоздійснення. У цій перспективі віднесення до «спільного минулого», до соціокультурного середовища походження набуває іншого виміру. Розуміння принципу соціальних співвідношень, що відображає перехід від переважно «вертикального» до переважно «горизонтального» спілкування, пов'язане із рядом інших ключових понять – зокрема, соціальною інтерактивністю, соціальними комунікаціями і вступом людства в епоху *медіакультури*, а також його переходом від історичного часу до *часопростору*.

Однією з найвагоміших характеристик модерного часу, відзначеною істориками, соціологами та політологами, стало залучення до історичного процесу широких верств суспільства. Глобалізація ставить цю тенденцію на якісно інший рівень. Дослідники називають його соціальною інтерактивністю. Принцип соціальної інтерактивності визначається спонтанністю і безпосередністю персональних комунікувань, не обмежених рамками наперед визначеного інституційно-правового, політичного чи етнокультурного укладу, формуванням та «інституалізацією» міжперсональних мереж.

В основі принципу соціальної інтерактивності лежить медіаподібність, що формує спосіб соціального самовизначення людини глобалізованого суспільства. Приватна домовленість

* Термін «спілкування» у цьому і ряді інших текстів автора даної статті означає «творення і відтворення спільноти буття», у ширшому сенсі – простору співбуття.

по мобільному телефону між членами родини, що перебувають у Львові та Лісабоні про оплату за навчання їхньої дитини в університеті, проведення одночасно в багатьох містах і країнах масової протестної акції завдяки комунікуванню через соціальні мережі в Інтернеті, безпосередня реакція читача (глядача, слухача) на публікацію у засобі масової інформації, яка умить з'являється в ньому, – згадані різні події об'єднують те, що вони формуються в єдиному просторі спілкування. Комунікування у медіапросторі відбувається фактично в режимі безпосереднього спілкування; у ньому вміщуються відносини щоденного життя людини на рівнях персонального, персонально-групового і публічного спілкування. Паралельні розмови по мобільному телефону, особисті дописи на портали існують у тому ж соціальному просторі, що й інституалізовані медіа. Завдяки поширенню сучасних засобів соціального комунікування (супутникове телебачення, радіо, мобільний зв'язок, всесвітня павутина Інтернет і мережевий зв'язок) останні все більше виконують функцію *комунікативного ресурсу* міжособистісного спілкування. У просторі медіакультури соціальні комунікації все більше перетворюються з інституалізованих* у міжперсональні, сполучувані між собою, через *паралельні*, усе більш універсалізовані структури глобального комунікування, втілені, зокрема, у функціональній та інституційній валідності соціальних мереж.

Принцип соціальної інтерактивності ставить *подієвість поточних відносин* в основу формування і зміни соціальних ідентичностей у різних перспективах. Зумовлена ним «зникомість» «усталених ліній» історичного процесу заміщується «фіксацією», «видимістю» поточної подієвості як «взаємопереходу» ідентичностей у медіапросторі соціального комунікування. Він дозволяє визначити соціодинаміку як формування, зміну, взаємоперехід ідентичностей у подієвості відносин.

Маючи на увазі дослідження сучасної трудової еміграції, варто наголосити: медіаподієвість формує медіапростір соціального самовизначення людини у відносинах її щоденної життєдіяльності, є характеристикою типологічно нового простору спілкування і способу соціального самовизначення у глобалізованому світі.

Мotto епохи постмодернізму, на думку багатьох дослідників, є руйнування устоїв, традиційних культур. З нашого погляду, за цим збірним твердженням розкривається те, що медіаподієвість унаслідок одночасне співіснування багатьох, часто неспівмірних просторів, типів і форм соціальних ідентичностей і багатьох реальностей, спільним стрижнем для взаємопереходів яких виступатиме динаміка самоздійснення людини. Звідси, соціальні ідентичності означають просторові поля співвіднесення у подієвості поточних відносин людини, поля, що зумовлюються тими ж таки сталими (територіальними) соціокультурними укладами. Таким чином, ідентичність визначається динамікою «паралельних» соціокультурних взаємопереходів. Інституційні засоби комунікування стають горизонтальними

* Інститут, інституційність, на нашу думку, є ключовою категорією відтворення і формування соціальних ідентичностей, що передає закріплення «минулого досвіду» в усталених формах спілкування. Зміни середовища і способів інституціотворення і функції самих інститутів у спілкуванні виражають зміну типів соціальних ідентичностей. Детермінація інституційних позначень, «не обернених у минуле», а саме, – заміна інститутів як «стрижня» ідентичностей мережним спілкуванням, змінює типологію ідентичностей. Отже, ідентичність у просторі соціальних співвіднесення є поле взаємопереходу альтернатив соціального самоздійснення людини. Зміна ідентичностей є перманентним взаємопереходом полів соціальних альтернатив.

різновіддаленими (залежно від територіальної культури їх походження і набутого через комунікації і спілкування «поля пізнаваності» міжкультурних взаємопереходів) ресурсами міжперсонального спілкування.

З цим тісно пов'язаний перехід від історичного часу до часопростору соціального буття. Процес утвердження модерного суспільства на зміну суспільству традиційному свого часу супроводжувався переходом від природного, циклічного до соціального, історичного часу співбуття. Поступовий перехід від територіально-соціального, етнокультурного до глобального, медіапростору спілкування лежить в основі наступної часової «трансформації» – від «вертикального» історичного часу до «горизонтального» *часопростору*, у якому минуле, втілене у здобутках культур(и), існує паралельно і взаємопов'язане з поточним самоздійсненням як його «ресурс». Поняття *часопростору* відповідає просторові перманентно змінюваних *нереалізованих* полів альтернатив соціального самоздійснення, а в цьому – «зміщенню» з «віднесення до минулого» до поточних відносин в основі соціального самовизначення людини.

У часопросторі унаочнюється різниця між «поточною артикуляцією» і «щойно минулим», і, навпаки, стирається чіткість межі між «щойно минулим» і «давно минулим»: обидва останні у медіапросторі відносин співіснують паралельно, як «паралельний ресурс» самовизначення – не лише «технологічно», але і в «способі віднесення» у світі соціальних інтерактивностей.

У часопросторі поняття часу набуває просторового значення культурних «відстаней», «віддаленостей», чим визначається можливість «задіяння ресурсу» самоздійснення. (Пригадаємо: міграція початку ХХ ст. часто означала перехід із одного історичного часу в інший, тоді як теперішні зовнішні міграції стають однією з альтернатив соціального вибору у межах «простору співбуття» потенційного мігранта).

Соціологічні дослідження українських мігрантів у країнах ЄС, які ми проводили у 2006–2008 рр. за допомогою т. зв. якісних методів (поглиблені інтерв'ю і фокус-групові дискусії) дозволили нам сформулювати парадигму «трьох поколінь», яка пояснює динаміку сучасної української економічної міграції. Ці покоління заробітчан відрізняються між собою не тільки віком, а, передовсім, «простором співбуття». Критерієм відмінностей виступає зміна способу віднесення до історично сформованого на певній території соціокультурного середовища, передусім, – середовища походження. Що, у свою чергу, відповідає «зміщенню» зі співвіднесення з минулим до простору паралельних, перманентно змінюваних поточних альтернатив – у способі самовизначення мігранта.

До першого покоління належали, як правило, найстарші мігранти віком від 50 до 60 років з міграційним стажем від 7 до 12 років, які виїхали на заробітки, щоб поліпшити матеріальне становище родини і повернутися на батьківщину. І попри відтермінування, вони повернуться. Їхнє тимчасове (хоч і тривале) відлучення, є лише «доповненням» до життя в Україні.

Друге покоління склали переважно мігранти середнього віку (36–45 років), які також залишили родини на батьківщині і, навіть, возз'єднавши їх у державі перебування, мають батьків, родичів в Україні. Соціальне планування цієї категорії людей, що включає придбання житла, навчання дітей, забезпечення батьків, також спрямоване в Україну. Проте самі вони уже перебувають між «тут» і «там», тобто між Україною і державою перебування. У ній вони залишаються

чужинцями, охоче приїжджають додому в Україну, проте не знаходять тут для себе місця. Дається взнаки втрата звичних соціальних зв'язків, що впливали на розгортання різних типів активності теперішніх мігрантів на Батьківщині. Наприклад, українки в Італії скаржаться, що їхні діти в Україні часто сприймають (трактують) їх як «банкомат». Побувши трохи вдома, українська мігрантка прагне назад до Італії.

Добре описує представників «другого покоління» українських мігрантів іспанський журналіст Габріель Пернау на сторінках центральної іспанської газети «Ла Вангвардія» за підсумками подорожі з іспанського міста Мурсія до Києва, яку він здійснив автобусом разом з українськими мігрантами і яка, за його словами, є найдовшою мандрівкою по Європі за допомогою регулярних автобусних ліній: «усі чоловіки та жінки, що супроводжували нас у цій подорожі, для себе вирішили, що на сьогодні їхньою домівкою є південь Європи. Тут живеться добре і, поки ситуація в Україні не зміниться на краще, вони бажають продовжувати жити цим життям: Україна є для них на сьогодні втраченим раєм. Хоча всі вони і прагнуть одного дня повернутися додому назавжди» [1, с. 67–68].

Головним концептом «світу співбуття» цього умовно другого покоління мігрантів залишається прив'язаність до «певної території», усталеного соціокультурного середовища. Щоправда, тих середовищ, щодо яких відбувається самовизначення мігранта «другого покоління», тепер два: в одному з них він «живе», до іншого «повертається».

І, нарешті, «третє покоління», яке ми називаємо передовою або молодію міграцією, репрезентованою знову ж таки переважно (але не обов'язково) молодими людьми віком до 30 років. Характерна риса представників цієї групи – відповідність їхнього простору співбуття глобальному суспільству. Їхнє соціальне планування не «прив'язане» до певної соціокультурної території походження чи перебування. Активна артикуляція ідентичності щодо цих «територій» потребує зовнішнього «поштовху», натомість вони легко опановують мову середовища спілкування, у якому перебувають. Представники цієї генерації підтримують комунікації з батьківщиною (візити, обмін інформацією), але житимуть там, де на певний час складатимуться відповідні до їхніх бачень умови (працевлаштування, заробітки, безпека). Це транзитний і, за визначенням, «сімейний» тип міграції і в тому розумінні, що людина, мігруючи, перевозить і «світ свого співбуття». Представників цього «покоління» можна зустріти в різних країнах ЄС, проте окремою соціальною групою воно виявилось для нас в Ірландії.

Сьогодні немає країни, яка була б лише країною імміграції, вона є переважно так само країною еміграції. І цей баланс іде на мільйони*. «На перше місце серед омріяних

цінностей виходить мобільність, чи то пак свобода пересування...», – пише Зигмунд Бауман, визначний британський соціолог польського походження [2, с. 6–7]. Ларі С. Бурн називає закордонну імміграцію «найочевиднішим прикладом глобалізації в сенсі пов'язаності з рештою світу» [3, с. 247]. І якщо для мігрантів кінця XIX – початку XX ст. розбудова діаспорних інституцій означала перехід із одного «простору співбуття» в інший і перенесення «середовища походження» у місце нового поселення, – то ефективні міжперсональні мережі, що поєднують новітніх українських мігрантів з родиною на батьківщині і колегами-заробітчанами в інших країнах, і в тому також відтворення соціокультурних форм, притаманних традиційній діаспорі, вказують на міграцію як постійну характеристику іншого усталеного простору соціальних відносин чи на усталення простору перманентних змін.

На разі, все ще підтверджуються наші прогнози трирічної давнини, що розгортання фінансової кризи не стане переломним чинником повернення українських мігрантів на батьківщину. Проте, навіть, якщо новий етап кризи, що набирає обертів у розвинутих країнах, приведе до краху усієї дотеперішньої фінансово-економічної системи, часткове повернення мігрантів можна порівняти із завершенням одного циклу роботи поршня двигуна, що приводить у рух увесь автомобіль: міграція буде в основі формування економічно-соціальних відносин глобального простору співбуття.

1. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції (країни Європейського Союзу та Російська Федерація) / Марков І., ієрм. Бойко Ю., Іванкова-Стецюк О., Селешчук Г. та ін. / За ред. І. Маркова. – Львів: Карітас України, 2009. – 259 с. 2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман. – К., 2008. – 109 с. 3. Рубл Б. Капітал розмаїтості. Транснаціональні мігранти у Монреалі, Вашингтоні та Києві / Б. Рубл. – Київ, 2007. – 335 с. 4. Смолякова Т. Лицо российской миграции / Т. Смолякова // Российская газета. – Федеральный выпуск № 4164. – 7 сентября 2006 г. 5. Detz B. Die Ukraine im europaischen Migrationssystem / B. Detz // ApuZ (Aus Politik und Zeitgeschichte). – 2008. – 25 August. 6. Lauzieri G. Population and social conditions EUROSTAT. Statistics in focus / G. Lauzieri [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>. 7. Migration and Remittances Factbook 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scribd.com/WorldBankPublications/d/14462029-Migration-and-Remittances-Factbook-2008>. 8. Torunychuk-Ruiz S. Being together or apart? Social networks and notions of belonging among recent Polish migrants in the Netherlands / S. Torunychuk-Ruiz // CMR working papers, No 40/98. – December 2008. 9. Ukrainian Labour Migration Processes in Russia: Social and Gender Aspects. Materials of a Comprehensive Sociological Study (In English and Russian Languages). The research group sector Ethno-Social Research Institute of Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine and the Social Research Laboratory Center for entrepreneurs: Igor Markov, Oksana Stetsyuk-Ivanov, Gregory Seleshchuk, Svetlana Odynets, Maxim Bondarenko. – Odessa, 2011.

потоків, що функціонують за власними правилами. За даними щорічного огляду Світового Банку «Міграція і перекази» [7], Україна посідає важливу позицію у списку найбільших міграційних коридорів, до яких входять маршрути Мексика – США, Росія – Україна, Україна – Росія, Бангладеш – Індія, Туреччина – Німеччина, Казахстан – Росія і Росія – Казахстан. Так, коридор Мексика – США щорічно перетинають близько 10,3 млн. мігрантів, а коридори Росія – Україна і Росія – Казахстан в обох напрямках перетинають разом 12,8 млн. мігрантів [4].

* До прикладу, за кількістю емігрантів та іммігрантів Україна займає чільне місце у світі по сусідству з Німеччиною [6], незважаючи не тільки на протилежні рівні економічно-політичного розвитку, а й протилежні стани міграційної політики: Німеччина сьогодні диктує об'єднаній Європі політику стримування міграції, тоді як Україна, навпаки, стає коридором міграційних